

Az észti és a magyar fiatalok latens devianciái a családhoz és a kortársakhoz kötődés tükrében

A fiatalok latens devianciáit vizsgáló nemzetközi kutatás, az International Self-Reported Delinquency Study (ISRD-2) keretében 2008-ban nyílt lehetőségünk a magyar fiatalok jellemzőinek más országok tükrében való vizsgálatára. Jelen tanulmány az észti és a magyar fiatalok deviáns időtöltéseit hasonlítja össze a társadalmi kötődés különböző szintjein. Minél erősebb a társakhoz kötődés, annál kisebb a szülői kontroll. Ez azonban kevésbé igaz a magyar diákokra, hiszen esetükben az állandó baráti társasággal bírók szülői kontrollja is meglehetősen magas. A magyar gyermekeknél is következtetni lehet azonban a szülői kontroll felszínességére: a mindennapi közös programok nem nyújtanak elegendő biztonságot, hiszen nem teszik lehetővé, hogy a szülők ellenőrizzék, a gyermek mivel tölti szabadidejét. Az észti diákok szinte minden vizsgált deviancia elkövetésében megelőznek minket. Ebben szerepe lehet annak is, hogy a normaformálás legalapvetőbb színterének, a családnak, a felszínes magyarnál is gyengébb a kötőereje.

2007-ben befejeződött az ISRD-2 nemzetközi önbevalláson alapuló kutatás magyar diákokra vonatkozó adatainak elemzése.¹ Ez után nyílt lehetőségünk a vizsgálatban részt vevő országok között összehasonlítások elvégzésére. Észtországra azért esett a választá-

¹ A kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok finanszírozta, K 60981 nyilvántartási számon. A részletes elemzést tartalmazó kötet címe: Kerecsi Klára – Parti Katalin (szerk.): Látens fiatalkori devianciák. Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – „ISRD-2”. OKRI-ELTE, Budapest, 2008

sunk, mert az észti felmérés – a magyarhoz hasonlóan – szintén országosan reprezentatív mintán történt. Ráadásul a megkérdezett vizsgálati személyek száma is megközelítőleg egyező volt: 2203 magyar és 2613 észti tanulót tartalmazott. Mindkét mintában a 13-15 évesek voltak túlsúlyban (észti: 83,4; magyar: 87,2%), ezen belül is a 14 évesek (észti: 34,4, magyar: 35,7%). A nemek megoszlása is mindkét mintában megközelítőleg fele-fele arányú volt. Az adatok interpretációjában azonban óvatosságra int a magyar és az észti társadalom összetétele: míg Magyarországon a kisebbségek aránya elenyésző, addig Észtországban a lakosság 25-27%-a orosz nemzetiségű. Az orosz és az észti népesség eltérő szokásokat, eltérő kultúrát és eltérő normarendszert ápol.² Ehhez fogható gyökeres kulturabeli eltéréseket hazánkban nem találni. A nemzeti reprezentatív mintavétel mindenestre megnyugtató, minthogy azt jelenti, hogy az orosz kisebbség képviselőiből (orosz iskolákból) is ugyanolyan eséllyel kerültek gyermekek a mintába, mint az észtek közül.

Alaphipotézisek

A kontrollelméletek szerint az egyén személyiségében, tulajdonságaiban rejlő belső és a külső kontrollnak egyaránt meghatározó szerepe van abban, hogy az egyén törvénytisztelő állampolgárrá váljon. A külső kontrollt elsősorban a család gyakorolja, de a kortárs csoport hatása is jelentős az egyén viselkedésének formálásában.³ Az összehasonlító elemzés során ezért feltártam a baráti kapcsolatok és a családdhoz kötődés összefüggéseit, majd megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a deviáns viselkedés, a devianciákhoz, illetve az erőszakhoz való viszonyulás és a társadalmi kötődés e két

2 Az észtországi kisebbségek helyzetéről lásd az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány kutatását: Lagzi Gábor: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországon és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Budapest, 2008 (Műhelytanulmány 33.) <http://www.eokik.hu/data/files/123541324.pdf>

3 Lásd összefoglalóan Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 226–250. o.

lényeges szintje között. Hipotézisem szerint ugyanis azok körében, akiknek állandó baráti társaságuk van, akik kortárs csoportjukat bandának tekintik, elfogadottabb az erőszak és a jogsértés, valamint gyakoribb a deviáns viselkedés is.⁴ Feltételeztem továbbá, hogy azok a gyermekek kötődnek kevésbé családjukhoz, akiknek állandó baráti társaságuk van, és ezzel a társasággal töltik szabadidejüket nagy részét. Úgy gondoltam, hogy a családhoz és a kortárs csoporthoz kötődés fordítottan arányos egymással.

Adatelemzés és összehasonlítás

Az adatok elemzésekor a válaszolókat – a kötődés különböző ereje szerint – négy csoportra osztottam:

1. az első csoportba azok tartoznak, akiknek a megkérdezéskor állandó baráti társaságuk volt, amelyet bandának tekintettek;
2. a második csoportba azok, akiknek volt ugyan állandó baráti társaságuk, de azt nem tekintették bandának;
3. a harmadik csoportnak nem volt állandó baráti társasága, de szabadidejüket – bevallásuk szerint – általában barátokkal (kortársakkal) töltik, végül
4. a negyedik csoportba tartozóknak nem volt állandó baráti társaságuk, és általában szabadidejét sem a kortársakkal, hanem otthon egyedül vagy szüleivel/családtagjaival töltötte.

4 E hipotézis alapjául szolgálnak a kortárscsoport viselkedésre gyakorolt hatását vizsgáló kutatások és elméletek, amelyek szerint a baráti társaság biztonságot nyújt az egyén számára, és bátorságot ad az elkövetéshez. Erről lásd Albert Bandura: *A Social Learning Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1977, pp. 187–230.; Albert Bandura: *The social learning perspective: Mechanisms of aggression*. In: Hans Toch (ed.): *Psychology of Crime and Criminal Justice*. Holt, Rinehart & Winston, New York, 1979. Az erős kötődés miatt a társaság tagjaira az összetartás jellemző. Travis Hirschi: *Causes of Delinquency*. University of California Press, Berkeley, 1969. A társaság attitűdje pedig nagymértékben befolyásolja a fiatal deviáns viselkedését, hiszen meg akar felelni a társaság elvárásainak. Robert L. Burgess – Ronald L. Akers: *A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behaviour*. *Social Problems*, vol. 14., no. 2., 1966, pp. 128–147.; Thorsten Sellin: *Culture conflict and crime*. *American Journal of Sociology*, vol. 44., no. 1., 1938, pp. 97–103.

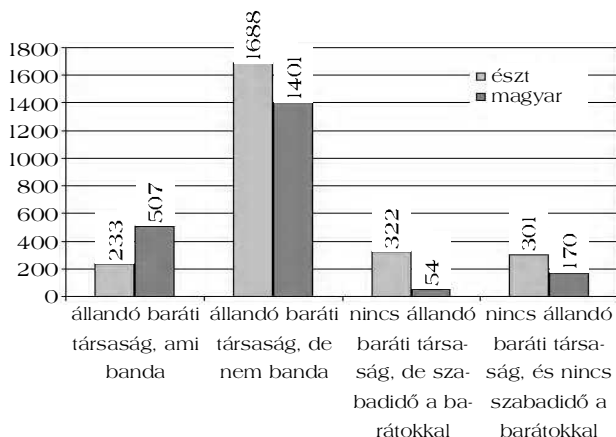
Az elemzést és az országok közötti összehasonlítást erre a négy csoportra végeztem el, különböző szempontok szerint.

Baráti kapcsolatok és devianciák

Mindkét országban a második csoportba tartozók voltak túlsúlyban.⁵ A magyar mintában arányaiban kissé több gyermek vallotta állandó baráti társaságát bandának (1. számú ábra).

1. számú ábra

Kortárs csoportos kötődés (Észtország/Magyarország)

A kortárs csoporthoz kötődés és a deviáns viselkedés gyakoriságának kapcsolata világosan kimutatható. Az egyedül elkövetett devianciák gyakorisága exponenciálisan csökken a bandától a barátok hiányáig. Ez arra utal, hogy a megkérdezettek egyértelműen rossznak, deviánsnak tekintik a „banda” megjelölést.⁶ Utal arra is, hogy a

5 A „banda” (gang) elnevezés egyértelműen a deviáns viselkedés baráti társaságon belüli elfogadottságát jelezte mindkét ország fiataljai számára.

6 A banda/gang nem feltétlenül pejoratív értelmű szociológiai/pszichológiai fogalom: olyan csoport, kisközösség, amely segít azoknak a szerepeknek a begyakorlásában, amelyeket az otthon, a család nem képes átadni, de szükségesek a beilleszkedéshez és az énkép kialakításához.

devianciák akkor is a baráti társasághoz kötődnek, ha az nem állandó, csak alkalmi.

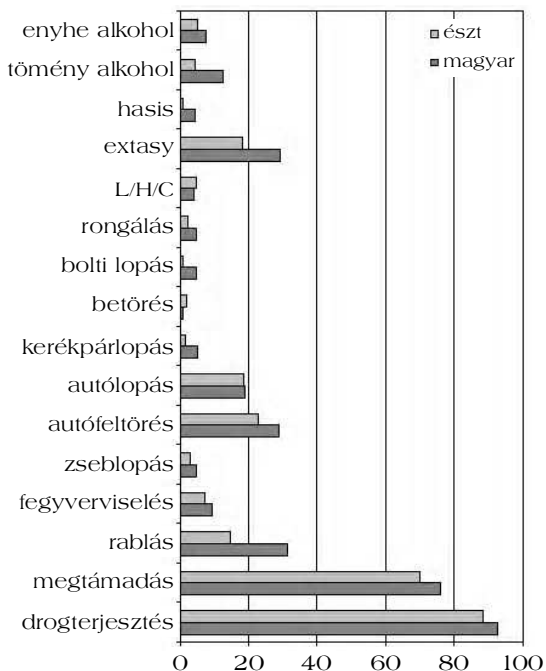
Érdekes jelenség, hogy a megkérdezett diákok életében a devianciák akkor is a baráti társasághoz kötődnek, ha azok nemcsak csoportosan, hanem egyedül is elkövethető jogsértések. Az individuálisan elkövetett devianciák és a kortárs kötődés viszonyát azon a csoporton mutatom be, amelynek állandó baráti társasága banda (1. csoport). A devianciaarányok a kortársakhoz kevésbé kötődő gyermekek csoportjaiban is hasonlóan alakulnak, persze azzal az eltéréssel, hogy minél kisebb a kortárs kötődés, annál kevesebb az individuális devianciák száma is. Figyelemre méltó azonban, hogy az észti mintában arányaiban több a kábítószer-élvező és -kereskedő ebben a csoportban, míg magyarok inkább a megélhetési bűnözésben (kerékpárlopás, zsebtolvajlás) „jeleskednek”. Az észteknél megfigyelhető a személy elleni erőszakos cselekmények túlsúlya is (2. számú ábra).

Ami a csoportosan elkövethető/elkövetett devianciákat illeti, úgy tűnik, hogy az, akinek van állandó baráti társasága, általában e társasággal együtt tanúsítja az ilyen magatartást. Ennek ellenére, az észti mintából kiemelkedik a rongálás, az autóból lopás, valamint a kábítószer-terjesztés, amit azok is elsősorban a kortársakkal együtt követtek el, akiknek nem volt állandó baráti társaságuk. A magyar mintában olyan kevés volt az elemszám ezekben a devianciákban, hogy ilyen következtetést nem lehetett levonni. Eltérés tapasztalható viszont a magyar és az észti mintában az alkohol- és a drogfogyasztás, valamint a drogárusítás és a számítástechnikai rendszerekbe való jogellenes behatolás (hacking) terén: a magyar mintában ezek a csoportos devianciák minden típusban kisebb értéket képviseltek⁷ (3. számú ábra).

⁷ Megjegyzendő, hogy az észti gyermekek a droggal kapcsolatos visszaélések és a hacking területén a nemzetközi összehasonlításban is az élen járnak. A droggal való visszaélésben az észti gyermekek annyira aktívak, hogy az egyébként igen aktív drogfogyasztó nyugat-európai kortársaikat is túlszámalyják. Majone Stekete: First basic findings in ISRD-2 international comparison. 8th Annual Conference of European Society of Criminology, Edinburgh, 2–5 Sept 2008.

2. számú ábra

Individuális devianciák aránya a bandában (Észtország/Magyarország) (%)

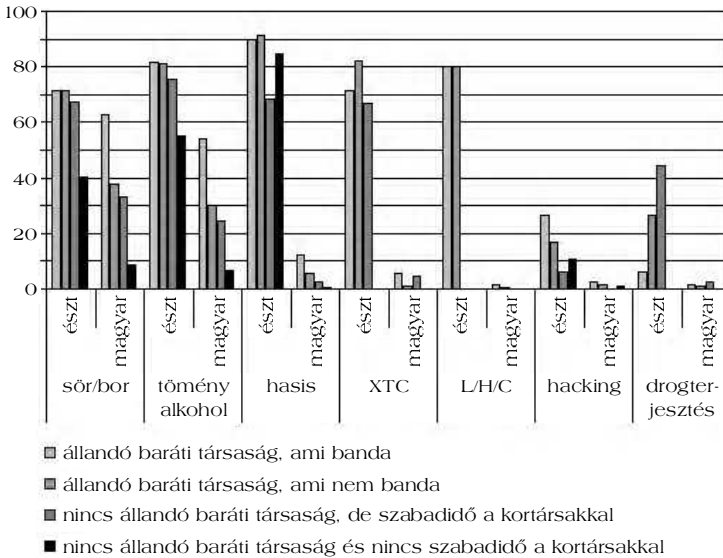
Családdhoz és kortárs csoporthoz kötődés

A családdhoz kötődést annak alapján vizsgáltam, hogy mennyi időt és milyen tevékenységgel tölt a válaszoló a családjával, illetve hogy milyen gyakran marad ki esténként.

A magyar gyermekek mind a négy csoportban erősebben kötődnek szüleikhez. Ez áll a közös programokra, a vacsorák gyakoriságára, az esti kimaradásra, illetve arra, hogy a szülők inkább tudják, kivel tölti gyermekük a szabadidejét. A magyar diákoknak inkább megmondják, mikorra menjenek haza, és a gyermekek inkább engedelmeskednek, de a szülők is gyakrabban viszik el kocsival a gyerekeiket oda, ahová menni akarnak. Ez a különbség a magyar gyermekek javára mind a négy csoportban szembetűnő. Figyelemre méltó

3. számú ábra

**Kortársakhoz kötődés foka és egyes, csoportosan elkövetett devianciák aránya
(Észtország/Magyarország) (%)**

azonban, hogy a családhoz kötődés gyengül a kortárs csoporthoz kötődés erősödésével.

Látható, hogy a magyar gyermekek, bármelyik csoportba tartozanak is, több időt töltenek szüleikkel. A magyarok között viszonylag jelentős azoknak a gyermekeknek az aránya, akik heti egynél gyakrabban vesznek részt szüleikkel közös programban. Ez az arány az észti gyermekeknél nagyon alacsony: még a kortárs csoporthoz legkevésbé kötődő gyermekeknél is csak 11,3% (1. számú táblázat).

A szülőkhöz kötődés különbségei tetten érhetők a közös vacsorák gyakoriságában is. Ezek szerint, a magyar gyermekek minden csoportban gyakrabban vacsoráznak együtt a szüleikkel. A vacsorák gyakorisága a kortárs csoporthoz kötődés csökkenésével növekszik. Figyelemre méltó, hogy még a kortársakhoz szorosan kötődő 1. csoportba tartozóknak is nagyobb hányada (45,3%) állította,

1. számú táblázat

**Milyen gyakran vesz részt szüleivel közös programon?
(Észtország/Magyarország) (%) (Q18)**

	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport	
	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar
havonta egyszer	37,3		33,8		32,5	19,2	28,9	20,0
heti egyszer	23,6	35,3	33,6	35,1	29,4	34,4	30,6	32,2
gyakrabban		21,5		23,5			11,3	21,6

hogy naponta vacsorázik együtt a szüleivel. Az együtt sosem vacsorázók aránya minden csoportban alacsonyabb a magyar gyermekeknél (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

Milyen gyakran vacsorázik együtt szüleivel? (Észtország/Magyarország) (%) (Q19)

	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport	
	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar
Soha	13,7	9,8	9,2	8,2	16,3	14,5	9,6	7,1
Naponta	40,3	45,3	41,0	44,7	32,2	51,7	53,5	52,4
Heti egyszer	11,6		7,1					
Heti háromszor		11,1		10,4				

A magyar gyermekek erősebb családhoz kötődése abban is megmutatkozik, hogy bármelyik csoportba tartozzon is a gyermek, szülei inkább tudják, kivel tölti a szabadidejét. A kortársakhoz leginkább kötődő gyermekek szüleinek 40,9%-a mindig tudja, kivel van a gyermek szabadidejében, a kortársakhoz legkevésbé kötődő magyar gyermekek szüleinek pedig 71,2%-ára jellemző ez a szoros kontroll. A szülői kontroll ereje itt is fordítottan arányos a társakhoz kötődéssel (3. számú táblázat).

A magyar gyermekek fölött minden csoportban erősebb a szülői kontroll. Itt is jól látszik a szülői kontroll gyengülése a barátokhoz kö-

3. számú táblázat

**A szülők tudják, gyermekük kiivel tölti a szabadidejét, amikor elmegy otthonról?
(Észtország/Magyarország) (%) (Q20)**

	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport	
	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar
Nem							6,0	1,7
Néha	59,7	49,8	57,1	43,4	60,4	40,9	37,7	20,9
Mindig		40,9		51,8	28,8	54,4	49,5	71,2

tődés erősödésével. Szembetűnő, hogy az állandó baráti társasággal nem bíró magyarok csaknem fele (a 3. csoportba tartozók 44,2, illetve a 4. csoportba tartozók 63,2%-a) otthon tölti a szabadidejét.

A magyar gyermekek minden csoportban engedelmesebbek észt kortársaikhoz képest. Bár ez az engedelmesség gyengül a kortársakhoz kötődés erősödésével. Figyelemre méltó, hogy az összes magyar gyermek, akinek nincs állandó baráti társasága (a válaszolók 100%-a!) engedelmeskedik szüleinek, saját bevallása szerint (4. számú táblázat).

A családhoz kötődés, valamint a szülői kontroll méréséhez végül megnéztem, milyen gyakran mennek el esténként otthonról a gyermekek. Azt tapasztaltam, hogy az észt gyermekek mindegyik csoportja nyitottabb a magyaroknál. Még a kortársakhoz egyáltalán

4. számú táblázat

**Engedelmeskedik-e a gyermek, ha a szülők megmondják, mikorra menjen haza?
(Észtország/Magyarország) (%) (Q21.1)**

	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport	
	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar
Néha				55,6	56,6	71,2	43,8	40,4
Mindig	26,8	32,6	38,6	39,5	36,1	28,8	53,7	59,6
Engedelmesekek százaléka						100,0		100,0

nem kötődők (4. csoport) is többször mentek el esténként otthonról: minden este kimaradt az észti gyermekek 6,3%-a, míg a magyaroknak csak 2,0%-a tette ezt. Ebben a (4.) csoportban a magyar válasszolók 71,0%-a egyáltalán nem ment el esténként otthonról, míg ez a permanens otthon tartózkodás az észteknek csak 31,9%-ára volt jellemző (5. számú táblázat).

5. számú táblázat

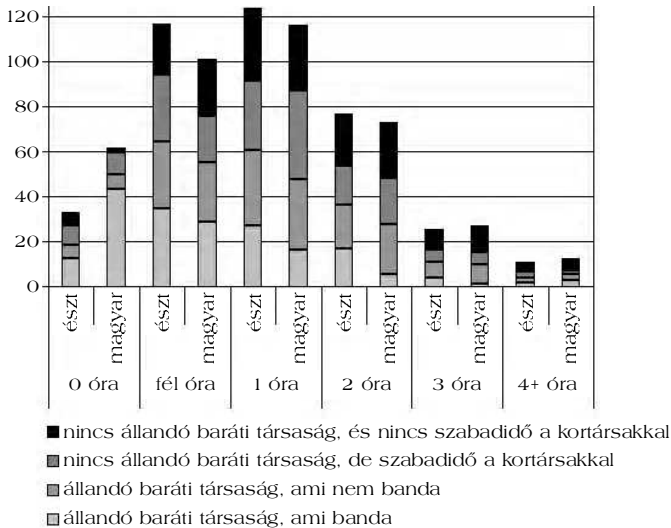
**Milyen gyakran megy el otthonról esténként a gyermek?
(Észtország/Magyarország) (%) (Q23)**

	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport	
	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar	észti	magyar
Soha		12,0				39,8	31,9	71,5
Heti egyszer						21,6		
Heti kétszer-ötször		19,7	13,0	9,2				
Heti háromszor-négyszer					14,9			
Naponta	47,6		25,6	29,3	31,0	9,5	6,3	2,0

Hipotézisem szerint a magyar gyermekek engedelmességének és kevesebb esti kimaradásának a háttérben a szigorúbb nevelési elvek állnak. Ennek igazolására megvizsgáltam a szabadidő-eltöltési szokásokat a kortárs csoporthoz kötődés foka szerint. Feltételezésem nem igazolódott be, hiszen a magyar gyermekek engedelmesebbek ugyan, és szüleik erősebb kontroll alatt tartják őket, mégsem töltenek naponta több időt kötelességeik teljesítésével. Ez figyelhető meg például a házi feladat elkészítésére fordított idő kapcsán. Az a gyermek, akinek nincs baráti társasága, több időt tölt a házi feladat készítésével. Akinek állandó baráti társasága van, az általában semmit vagy naponta csak fél órát fordít a házi feladat elkészítésére. A magyarok és az észtek közötti különbség csak az, hogy a magyarok közül, akinek bandája van, az inkább egyáltalán nem foglalkozik a házi feladattal, míg az észtek ebben a csoportban is legalább fél órát (4. számú ábra).

4. számú ábra

A házi feladatra fordított idő a kortársakhoz kötődés viszonylatában
(Észtország/Magyarország) (Q24.1)

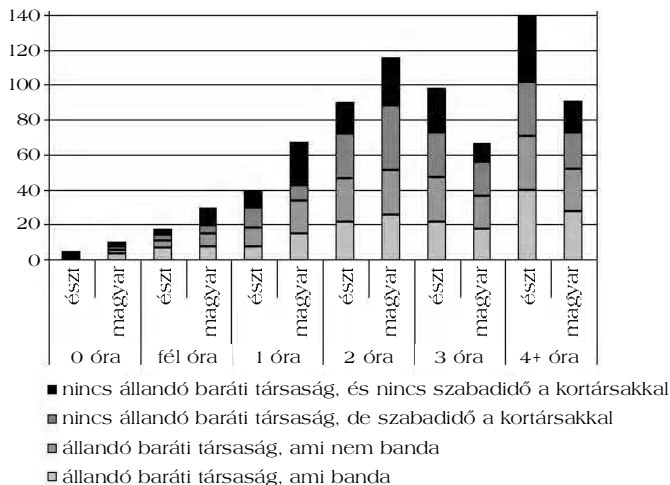
A kortársakhoz kötődés hatása a könyv- és magazinolvasásra fordított időt is befolyásolja. Sem a magyar, sem az észti gyermekek többsége nem olvas könyvet, mégis kissé nagyobb az esély az olvasásra, ha semmiféle baráti kapcsolatuk nincs.

A mai fiatalok körében a televízió-nézés és a számítógépezés markáns szabadidő-eltöltési mód. Az összehasonlításban azt látjuk, hogy mind az észti, mind a magyar mintában azok közül, akiknek nincs állandó baráti társaságuk és barátaik, azok vannak túlsúlyban, akik naponta négy vagy több órát játszanak a számítógépen vagy néznek televíziót. A magyar diákok mégis kevesebb időt töltenek ezzel a tevékenységgel: általában csak mintegy két órát. De elmondható az is, hogy a baráti társaság megléte alapvetően nem befolyásolja a képernyő előtt töltött idő nagyságrendjét (5. számú ábra).

Világosan látszik, hogy azok töltik a legtöbb szabadidőt a barátaikkal, akiknek állandó társaságuk van. Szembetűnő eltérés mutatkozik a két ország között abban a csoportban, amelynek nincsen ál-

5. számú ábra

**Televíziózásra, számítógépezésre fordított idő a kortárs kötődés viszonylatában
(Észtország/Magyarország) (Q24.3)**

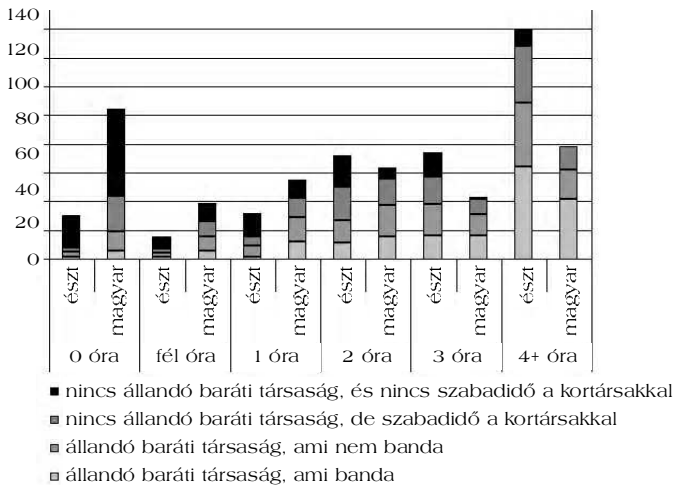

landó baráti társasága és általában nem is tölt időt a kortársakkal. Az ebbe a csoportba tartozó észtek ugyanis, annak ellenére is töltenek valamennyi időt a kortárs csoporttal, hogy nincs állandó baráti társaságuk. Ez a diagram mindkét végén szignifikánsan megmutatkozik: a kortárs csoporttal szabadidőt nem töltők között arányaiban kevesebben vannak az észtek, és a négy vagy több órát a kortárs csoporttal töltők között a magyar gyermekek már egyáltalán nem képviselik magukat.

A sportolásra fordított időt azért vizsgáltam, mert feltételeztem, hogy többet sportol, akinek állandó baráti társasága van. Ez a feltételezés beigazolódott: a sporttevékenység rendszeres és minden csoportban nagyon népszerű. Akinek azonban nincs semmilyen baráti kapcsolata, gyakoribb, hogy semmiféle sportot nem űz: a sport tehát közösségteremtő aktivitás. A két ország között ebben a szabadidős tevékenységben nincs számottevő különbség.

6. számú ábra

**Haverokkal lógásra fordított idő a kortárs kötődés viszonylatában
(Észtország/Magyarország) (Q24.5)**

Erőszakhoz viszonyulás a kortársakhoz kötődés tükrében

A teljes észti és a teljes magyar mintában túlsúlyban vannak a nem erőszakos magatartásúak (az észteknél ez az arány a semlegesekkel együtt: 85,6%, a magyaroknál ez az arány a semlegesekkel együtt ennél is jobb: 89,7%)⁸ (6., 7. számú táblázat).

Minél kisebb a barátokhoz fűződő kötelék, és minél inkább otthon (egyedül vagy szülőkkel) tölti szabadidejét a válaszoló, annál kevésbé jellemzi az erőszakos attitűd, és párhuzamosan, annál tü-

⁸ Az erőszakhoz fűződő attitűd vizsgálatához először alkottam két erőszak-változót. Az egyikbe azok kerültek, akik a Q38–39. kérdésekre inkább úgy válaszoltak, hogy annak alapján nem erőszakosaknak tekintetem őket. (Az ISRD–2 kérdőívében a 38–39. kérdések erőszakkal kapcsolatos kijelentéseket tartalmaznak. A válaszolónak négyfokú skálán kellett megjelölnie, mennyire ért egyet a kijelentésekkel.) A másikba azok kerültek, akik ezekre a kérdésekre úgy válaszoltak, hogy ennek alapján inkább az erőszakosak közé sorolhatók. Azután a két változót kivontam egymásból, így keletkezett egy úgynevezett erőszak-változó.

6. számú táblázat

Az erőszak-változó skálája (Észtország)

	gyakoriság (N)	arány	%	összesen (%)
Egyáltalán nem erőszakos	258	9,9	9,9	9,9
Inkább nem erőszakos	762	29,2	29,2	39,0
Semleges	1216	46,5	46,5	85,6
Inkább erőszakos	316	12,1	12,1	97,7
Nagyon erőszakos	61	2,3	2,3	100,0
Összesen	2613	100,0	100,0	

7. számú táblázat

Az erőszak-változó skálája (Magyarország)

	gyakoriság (N)	arány	%	összesen (%)
Egyáltalán nem erőszakos	321	14,6	14,6	14,6
Inkább nem erőszakos	627	28,5	28,5	43,1
Semleges	1024	46,6	46,6	89,6
Inkább erőszakos	167	7,6	7,6	97,2
Nagyon erőszakos	62	2,8	2,8	100,0
Összesen	2200	100,0	100,0	

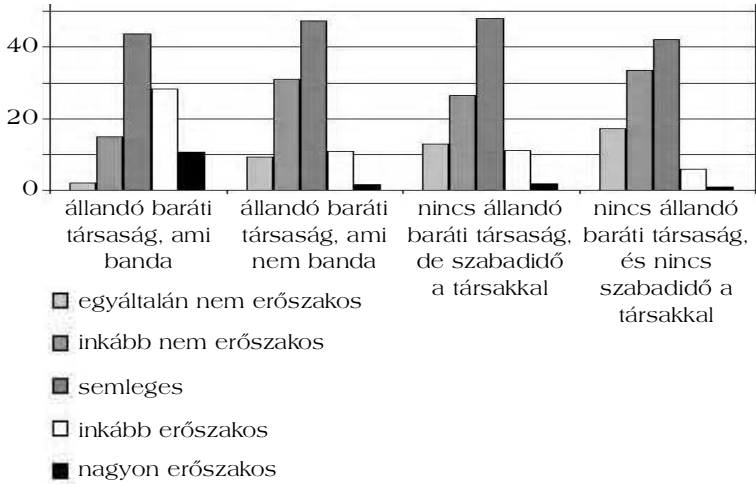
relmesebb is, azaz fejlettebb önkontroll jellemzi. A két ország erőszak-változóját összehasonlítva látható, hogy a magyar gyermekek között minden csoportban kisebb az erőszakosak aránya. A bandába tartozó magyar gyermekek szembetűnően „szelídebbek” bandázó észti társaiknál (7. számú ábra).

Magyarországon az egyáltalán nem erőszakosak aránya nagyobb a bandával rendelkezők csoportjában, mint Észtországban (8. számú ábra).

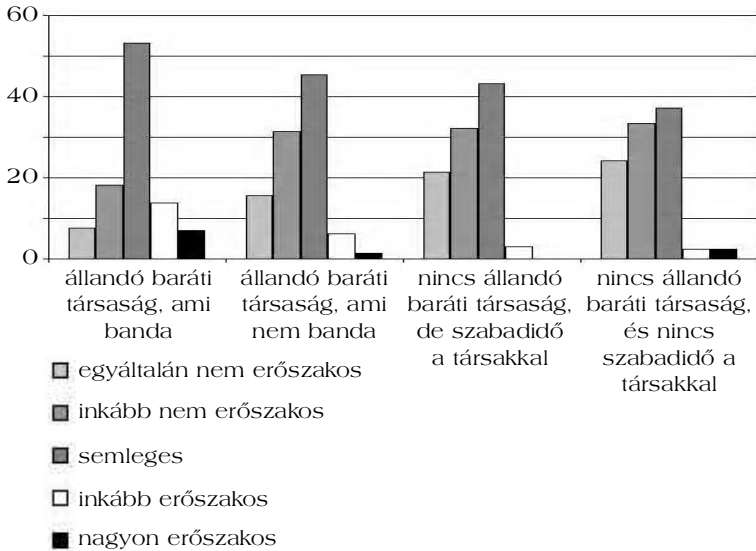
A társak szerepe a szabadidős tevékenységekben

Megvizsgáltam, hogyan alakul a kortársak szerepe a nem deviáns és a deviáns szabadidős tevékenységekben. Feltételeztem, hogy a válaszolók szabadidejüket általában kortársaikkal együtt töltik, és a deviáns viselkedést is inkább társaikkal együtt követik el. E feltéte-

7. számú ábra

Az erőszakhoz viszonyulás a kortárs kötődés szerint (Észtország) (%)

8. számú ábra

Az erőszakhoz viszonyulás a kortárs kötődés szerint (Magyarország) (%)

lezéseim beigazolódtak, és markánsan kirajzolódtak az észti és a magyar diákok közötti mentalitásbeli különbségek is.

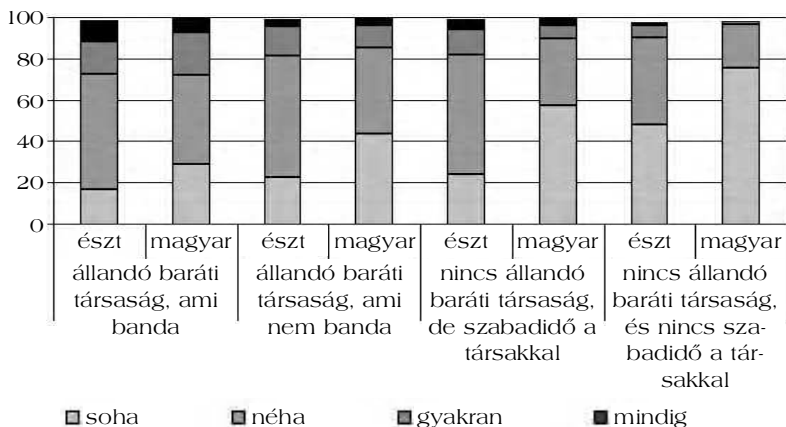
Nem deviáns időtöltés a kortárs csoporttal

Az észteknél minden csoport aktívabb: még a barátokkal nem bíró és szabadidejét kortársakkal nem töltő csoportban is voltak olyanok, akik esténként gyakran vagy mindig diszkóba jártak. A magyarok ezzel szemben még akkor is visszahúzódnak, ha állandó baráti társaságuk van. A két szélső csoportot érdemes megnézni az elemzéshez (9. számú ábra). Ennek a különbségnek az lehet az oka, hogy a szülői kontroll (az elvárás és annak teljesítése, az engedelmeskedés) erőteljesebb a magyaroknál minden csoportban, de lehet, hogy a magyar diákok zsebpénze is kevesebb, következésképpen nem engedhetik meg maguknak, hogy olyan gyakran kimaradjanak, mint észtországi társaik.

A diszkóba járáshoz képest a bandával együtt lógás, játszás (az eredeti kérdőívben: „play in band”) mind a magyaroknál, mind az észteknél kevésbé jellemző. De ez a tevékenység is gyakoribb (a mindig és a gyakran válaszok nagyobb arányúak) az észteknél

9. számú ábra

**A diszkóba járás gyakorisága kortárs kötődés szerint
(Észtország/Magyarország) (%) (Q37.1)**

mind a négy csoportban. Kitűnik a bandázó magyar csoport, amely a legaktívabb: ők vallották a leggyakrabban, hogy bandában játszanak.⁹

A sporttevékenységben nem fedezhetők fel lényeges eltérések. De gyakrabban sportol az, aki rendszeres kapcsolatot tart barátaival: az 1. és a 2. csoportba tartozó gyermekek többször állították, hogy ha együtt vannak barátaikkal, mindig sportolnak.

Az észti gyermekek többet játszanak számítógépen és beszélgetnek az interneten (a továbbiakban chatelnek): a magyarokhoz képest minden csoportban több volt azoknak a száma, akik gyakran vagy mindig számítógépeztek, chateltek szabadidejükben. Érdekes, hogy a magyarok közül az otthon ülőkre jellemző legkevésbé a számítógépezés mint rendszeres elfoglaltság, pedig logikusan éppen az ellenkezője feltételezhető. Ebből az következik, hogy azoknak, akik szabadidejüket otthon töltik, más elfoglaltságuk van, valamint hogy az állandó baráti társaság megléte és a velük töltött jelentős mennyiségű szabadidő nem zárja ki a rendszeres számítógépezést – azaz a baráti társaságok együtt számítógépeznek vagy egymással chatelnek szabadidejükben (10. számú ábra).

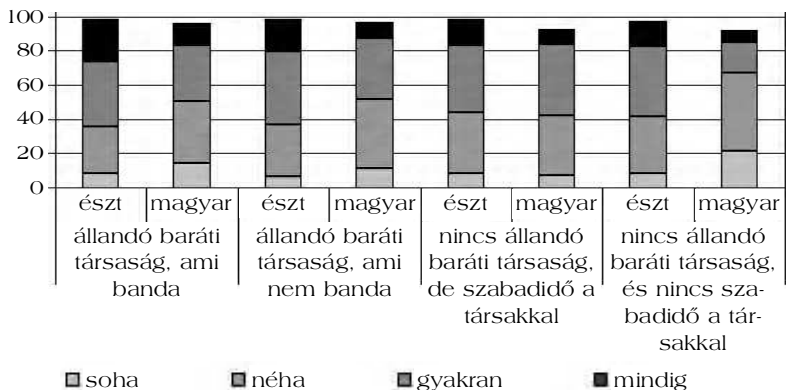
Deviáns időtöltés a kortárs csoporttal

Az alkoholfogyasztás és a drogozás a bandázó észti csoportban volt a leggyakoribb időtöltés. Egyébként ezek a devianciák az észteknél minden csoportban gyakoribbak voltak, mint a magyaroknál. Általában elmondható, hogy az alkoholizálással/drogfogyasztással töltött idő exponenciálisan csökken mindkét országban a szoros baráti kötelekekkel bíró csoporttól a barátokkal egyáltalán nem bíró csoportig (11. számú ábra).

9 Megjegyzés: a magyar diákok esetleg azt gondolhatták a szóhasználatból, hogy a bandában játszás zenei együttesben játszást jelent, de ezt a gyanút elveti, hogy sokan írták egyéb tevékenységként az együttes zenélést, ugyanakkor azok a gyermekek, akik állandó baráti társaságukat bandának tekintették, gyakrabban is játszottak bandában, mint a másik három csoport.

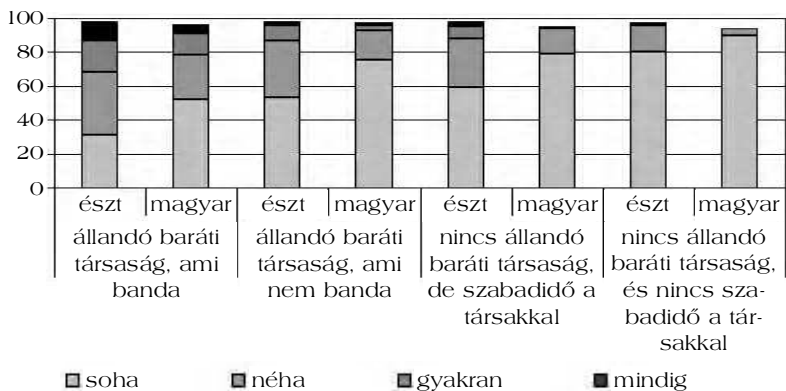
10. számú ábra

A számítástechnikai játékok és a chatelés gyakorisága a kortárs kötődés szerint (Észtország/Magyarország) (%) (Q37.7)

11. számú ábra

Az alkohol- és/vagy a drogfogyasztás gyakorisága a kortárs kötődés szerint (Észtország/Magyarország) (%) (Q37.3)

Ez még inkább igaz az utcai rongálásnál, mind a két ország között már korábban, az egyéb szabadidős tevékenységekkel kapcsolatban tapasztalt eltérésekre, valamint a négy csoport közötti eltérésre is. Ezek a tendenciák és eltérések a bolti lopásra is igazak, azzal a különbséggel, hogy a magyar diákok az észtekhez képest arányosan

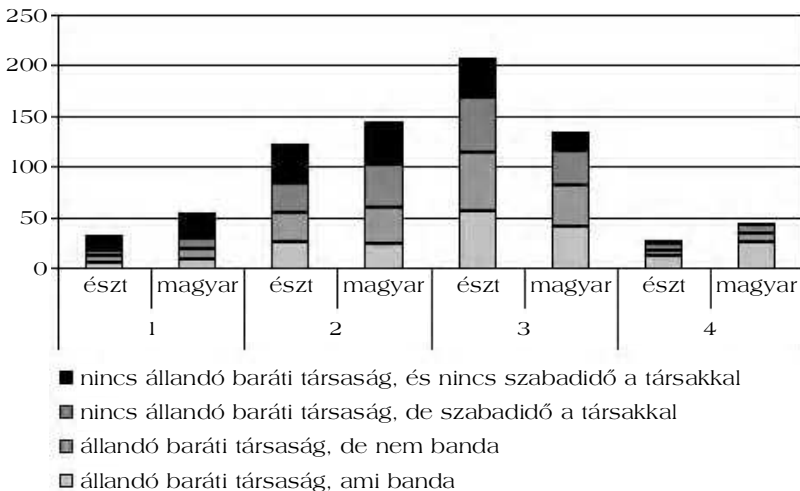
többen mondták, hogy soha nem loptak boltból, mégpedig abban a csoportban, amely állandó bandába tartozónak vallotta magát.

A továbbiakban összesítve vizsgáltam a nem deviáns és a deviáns időtöltéseket, és megnéztem, hogy egy válaszolóra általában hány nem deviáns és hány deviáns időtöltés jellemző. Feltételeztem, hogy az észti tanulókra átlagosan többfajta időtöltés jellemző – mind a deviáns, mind a nem deviáns foglalatosságokat tekintve, abból kiindulva, hogy az észtek a szabadidő-eltöltést és az esti kimaradást tekintve kisebb kontroll alatt állnak, mint a magyarok. Feltételezésem beigazolódt.

Akinek nincs baráti társasága, és nem tölt időt a kortárs csoporttal, annak jellemzően csak egyfajta nem deviáns időtöltése van. Megfigyelhető azonban az észtek nagyobb aktivitása: az észti diákoknak mind a négy csoportjában rendszerint két-három nem deviáns programja is van, és kevesebb azoknak a nem barátkozóknak a száma, akiknek csak egy nem deviáns szabadidős programjuk van (12. számú ábra).

12. számú ábra

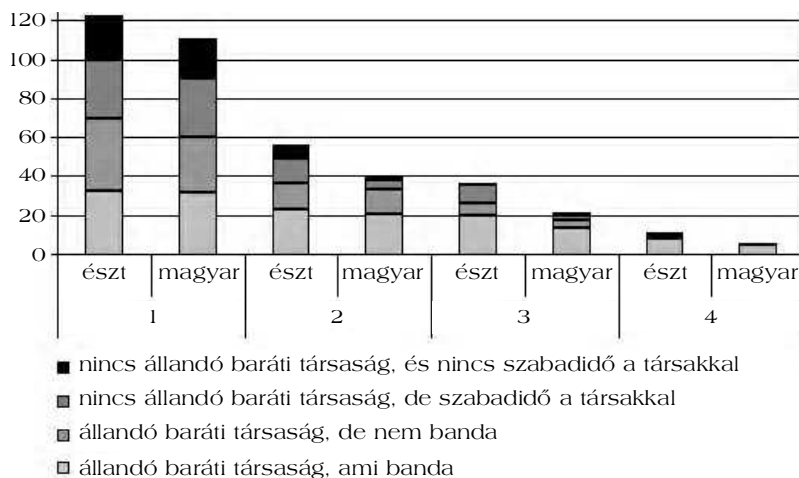
A nem deviáns szabadidős időtöltések száma a kortárs kötődés függvényében (Észtország/Magyarország) (%)

A deviáns időtöltések mindkét országban nagyon hasonló képet mutatnak. Mégis, az észtek nagyobb aktivitása a deviáns cselekményekben is megfigyelhető, hiszen köztük többen voltak olyanok, akiknek bár nem volt baráti társaságuk és nem is töltöttek időt a kortárs csoporttal, de nemcsak egy, hanem rendszeresen két deviáns cselekményt is megvalósítottak. A legtöbbben azonban mindkét országban azok voltak, akik csak egy devianciát valósítottak meg (13. számú ábra).

13. számú ábra

A deviáns szabadidős tevékenységek száma a kortárs kötődés függvényében (Észtország/Magyarország) (%)

A családhoz kötődés és a devianciák

A családhoz kötődés és az egyedül, a társakkal, valamint a felnőtellel együtt elkövetett devianciák kapcsolata

A családhoz kötődés és a baráti társaság deviáns attitűdje, valamint a családhoz kötődés és a devianciaelkövetés szignifikáns összefüggést mutat egymással. Aki jobban kötődik családjához, az kevésbé gondolja, hogy a törvénybe ütköző cselekedetek elfoga-

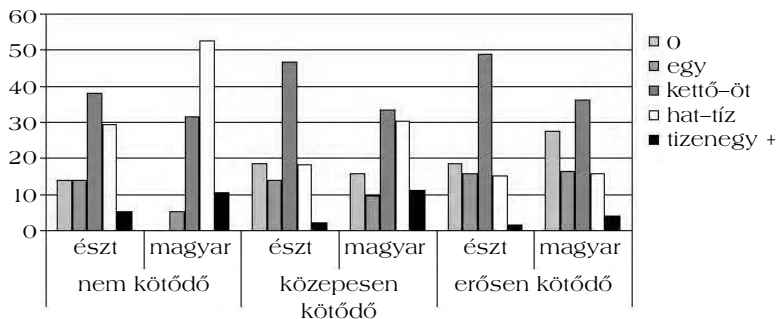
dottak a baráti társaságában. Továbbá, aki jobban kötődik családjához, az inkább azt állította, hogy baráti társasága nem követ el törvénybe ütköző cselekményeket.

Megnéztem, hogy van-e összefüggés a családi kötődés és a devianciák két típusa – a társakkal együttesen elkövetett és az egyedül elkövetett devianciák – között. Ennek alapján a családi kötődés foka és a csoportosan elkövetett devianciák szignifikáns kapcsolatot mutatnak egymással. De nem olyan irányban, ahogyan azt feltételeztem. Feltételeztem, hogy minél erősebb a családhoz kötődés, annál kisebb a csoportban (vagy akár hogyan) elkövetett devianciák száma. De úgy tűnik, a családhoz kötődés nem csökkenti igazán a kortárs csoport devianciáját, hiszen kettő-öt fajta kortárs csoport-deviancia a közepesen és a nagyon kötődő gyermekekre is jellemző. Megfigyelhető azonban, hogy a családhoz egyáltalán nem kötődő gyermekeknél a tömegesen elkövetett devianciák (hat-tíz fajta deviancia) vannak túlsúlyban.

Mindkét országban szignifikáns kapcsolatban áll egymással a családhoz kötődés foka és a társas devianciák száma. Látható, hogy a nem kötődő gyermekeknél a halmozott társas devianciák (kettő-öt, illetve hat-tíz fajta társas deviancia) vannak túlsúlyban. Ehhez képest a családhoz erősen kötődő csoportban megnő a kevés társas devianciát elkövetők száma, és itt a legmagasabb az egyáltalán nem deviansak aránya is. Az észtek és a magyarok között az a különbség, hogy a magyaroknál a családi kötődés, úgy tűnik, nagyobb visszatartó erő, hiszen a családhoz egyáltalán nem kötődő válaszolóknál a hat-tíz fajta társas devianciát elkövetők vannak túlsúlyban, míg a családhoz erősen kötődő csoportban a társas devianciákat elkövetők aránya kisebb, mint az észtek mintában. Érdekes, hogy mindkét országban permanensen magas a kettő-öt társas devianciát elkövetők aránya, függetlenül a családi kötődés mértékétől. Míg a hat-tíz társas deviancia aránya a kötődés erősödésével csökken. A magyaroknál a kötődés fokához mérten markánsabban jelentkeznek a különbségek a devianciák nagyságrendjében. Ezek szerint tehát a magyar szülők erősebb kontrollja olyan fajta családi kötődést jelent, amely visszatart a társas devianciáktól (14. számú ábra).

14. számú ábra

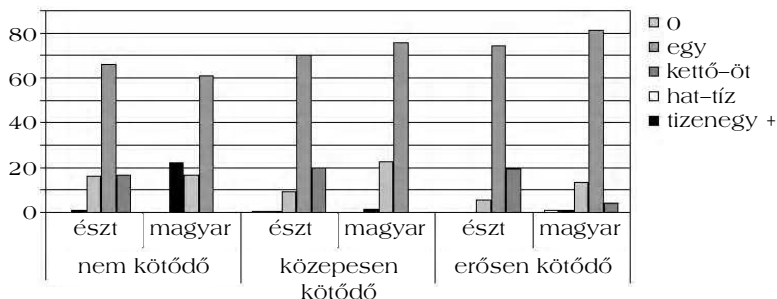
**A családi kötődés foka és a társakkal együtt elkövetett devianciák száma
(Észtország/Magyarország) (%)**

Szignifikáns kapcsolatot fedeztem fel az individuális devianciák és a családhoz kötődés között is, mindkét országban. Az egyéni devianciák elkövetése annál valószínűbb, minél kisebb a családhoz kötődés. De megfigyelhető, hogy a halmozott individuális devianciáknál (hat vagy több deviancia) már nem érvényesül a család visszatartó ereje. A két ország között az a különbség, hogy a 11 vagy ennél több individuális devianciát elkövetők a magyaroknál minden csoportban szinte teljesen hiányoznak, míg az észteknél az erős családi kötődés ellenére is jellemző a jelenlétük (15. számú ábra).

15. számú ábra

**A családi kötődés foka és az egyedül elkövetett devianciák száma
(Észtország/Magyarország) (%)**

A családhoz kötődés mindkét országban szignifikáns kapcsolatban áll a szülővel vagy más felnőttel elkövetett devianciák számával. Ugyanaz figyelhető meg, mint az egyedül, valamint a más gyermekkel együtt (csoportban) elkövetett devianciáknál: minél erősebb a családi kötődés, annál kevesebb a felnőttel együtt elkövetett devianciák száma, a halmozott devianciáknál (hat vagy több deviancia) azonban a család már éppúgy nem visszatartó erő, mint a csoportban és az egyedül elkövetett devianciáknál. Ennek valószínű oka, hogy a felnőtt, akivel elköveti a devianciát a gyermek, családtag. Ezzel együtt a szülőkkel elkövetett devianciatípusban is aktívabbak az észti gyermekek a magyaroknál, függetlenül a szülői kötődés fokától.

A társas, az individuális és a felnőttel elkövetett devianciák nagyságrendje és a családhoz kötődés foka között tehát mindkét országban összefüggés tapasztalható. De akik halmozzák a devianciákat, azok ezt családi kötődéstől függetlenül teszik. Ez azért lehetséges, mert a devianciahalmozók már karrierszerű latens bűnelkövetők lehetnek, akiknek ez a tevékenysége a deviáns csoportban (legyen az kortárs csoport vagy felnőttek, szülők társasága) bontakozik ki, itt találják meg azokat a szerepeket, amelyeket a (nem deviáns) családban kellene elsajátítaniuk.

A családhoz kötődés és a devianciák felfedezése, szankcionálása

Feltételezem, hogy ha erősebb a családi kontroll, akkor a devianciákat inkább felfedezik, és inkább követi valamilyen büntetés (szankció). Szignifikáns összefüggést találtam a családi kötődés szintje és a devianciák felfedezése, valamint a felfedezett devianciákért kapott büntetés között is. Ez az összefüggés mindkét országban felfedezhető. A devianciát elkövetők között legtöbbször egy-két deviáns magatartást fedeztek fel. Azoknál, akik szorosan kötődnek családjukhoz, arányaiban több devianciát fedeztek fel (több, általuk elkövetett deviancia derült ki). Ez a hipotézis tehát beigazolódott.

A magyar minta kissé eltér az észtitől, a közepesen és a szorosan kötődőknél ugyanis relatíve sok olyan válaszoló volt, akinek devianciáját nem fedezték fel. Ebből arra következtettem, hogy a szülői kontroll csak látszólag nagyobb a magyar gyermekek felett.

A kérdőív csak a felszínes kontrolltényezőket vizsgálta (csupán arra terjedt ki, hogy a szülők megszabják-e, hogy a közös vacsorákon részt kell venni, tudják-e, kikkel tölti szabadidejét a gyermek és hogy megmondják-e, mikorra kell hazamennie), amelyre a magyar gyermekek pozitívabban reagáltak, mint az észtek. Ez a felszínes kontroll azonban még nem alkalmas arra, hogy a szülők ellenőriz-zék, illetve befolyásolják a gyermek szabadidő-eltöltési szokásait.

Általánosságban elmondható, hogy nincs összefüggés a felfede-ző személy és a családi kötődés foka között. A felfedezés mértéke nagyon alacsony, függetlenül a családhoz kötődés fokától.

A tanárok voltak azok, akik a legkevésbé fedezték fel a devian-ciákat, és a legjobb helyen álltak a devianciák felfedezésében a szülők. Ennek ellenére megállapítható, hogy a szülői kontroll a meg-történt devianciák felfedezésére többnyire egyik országban sem ter-jed ki, csak legfeljebb arra, hogy tudja-e a szülő, kivel tölti a gyer-meke a szabadidejét.

Feltételeztem, hogy aki erősebben kötődik családjához, illetve aki fölött erősebb a szülői kontroll, az inkább kapott a deviáns visel-kedésért büntetést. Az észti válaszolók a legtöbb csínyért nem kap-tak büntetést. A szülők által legenyhébbnek ítélt cselekmények kö-zé esett az enyhe alkoholfogyasztás, a csoportos verekedés és a mások megtámadása azért, hogy elvegyenek tőle valamit (rablás). A devianciák közül legenyhébb elbírálásban a szerzői művek inter-netről letöltése részesült. A szerzői művek letöltése viszonylag nagyszámú volt a mintában ($n = 1592$) és ennek 72,8%-áért a gyer-mekek nem kaptak büntetést, de csak 26,1%-át nem fedezték fel.

A magyar adatok megközelítőleg hasonló képet mutatnak, bár az észtekkel ellentétben ebben a mintában többen voltak azok, akik nem kaptak büntetést – annak ellenére, hogy cselekményüket felfe-dezték. Ez első látásra ellentmond annak a feltételezésnek, hogy az erősebb családi kötődés egyben több büntetést is jelent, a magyar mintában azonban nagyobb volt a fel nem fedezett cselekmények aránya is. A felfedezett devianciák között kiemelkedik az enyhe al-koholfogyasztás, a szerzői művek internetes letöltése, valamint a hacking mint olyan cselekmények, amelyekért nem kaptak bünte-

tést (bár a hacking nagyon kisszámú volt az egész mintában). Érdekes módon, mindkét országban inkább kaptak büntetést a biciklopásért a válaszolók, mint a hackingért. Ez ugyan nem igazolta be a feltételezésemet, mindenesetre érzékelteti az egyes devianciák felnőtt társadalom általi megítélését, súlyát: a számítástechnikai devianciákat nem értékelik olyan súlyosnak, mint a „látható” cselekményeket, amelyek azonnali materiális kárban fejeződnek ki.

Osszefoglalás

Az észti gyermekek kevésbé kötődnek a szüleikhez, szüleik lazább kontroll alatt tartják őket. Kevésbé engedelmessé válnak szüleiknek, de többet járnak el otthonról. Több időt töltenek, illetve gyakrabban találkoznak barátaikkal. Elfogadottabb az erőszak a körükben – függetlenül a kortárs kötődés fokától. Az észti gyermekek azonban jobban kötődnek a kortárs csoporthoz, mint a magyarok. Igaz, a bandaiba tömörülés aránya kisebb, mint Magyarországon, de a bandában nagyobb a devianciák aránya, mint nálunk. Mind az egyedül, mind a csoportban megvalósított devianciák gyakoribbak az észti gyermekeknél. Bizonyos devianciák elkövetése minden csoportban meghaladja a magyar diákokét, így például az alkoholfogyasztás, a drogfogyasztás, a drogárúsítás, a fegyverviselés gyakorisági mutatói. A magyarok csak az utcai rongálás és a zseblöpés terén előzik meg az észteket, és érdekes módon csak azok között a gyermekek között, akiknek van állandó baráti társaságuk, de az nem banda.

Ezzel szemben a magyar gyermekek összességében kevésbé deviánsak, kisebb a devianciákat halmozók aránya, és körükben kevésbé elfogadott az erőszakos viselkedés is. Ez, valamint a felettük gyakorolt erőteljesebb szülői kontroll is okozhatja, hogy a magyar gyermekek kevésbé nyitottak észti társaiknál: még a kortársakhoz leginkább kötődő 1. és 2. csoportba tartozók is kevesebbszer járnak el otthonról. Habár nálunk nagyobb erejű a családi kötődés, valamint a szülői kontroll, ez leginkább a mindennapos szabadidős tevékenységek kontrollálásában mutatkozik meg. A szülő ugyanak-

kor nem képes ellenőrizni a társakkal eltöltött szabadidő minőségét és a devianciák elkövetését. Úgy tűnik azonban, a családhoz kötődésnek – felszínessége ellenére – szerepe van a devianciáktól való visszatartásban, hiszen a családhoz kevésbé kötődő észtiek körében elfogadottabbak a devianciák, és erőszakosabb attitűd is jellemző rájuk. E visszatartó erő azonban nem vonatkozik azokra a gyermekekre, akik halmozzák a devianciákat: esetükben a családi kötődés már nem jelent visszatartó erőt.

A vizsgálat egyértelmű kapcsolatot mutatott ki a devianciák elkövetése és a szülői kötődés/kontroll, valamint a devianciák elkövetése és a kortárs csoporthoz kötődés között. Minél nagyobb a családhoz kötődés/szülői kontroll, annál kevesebb devianciát követnek el a gyermekek. A gyakoribb devianciák mögött a szülői kötődés lazulása áll. A kortárs csoporthoz kötődés erősödésével több devianciát követnek el a gyermekek.

A társakhoz kötődés és a szülői kötődés/kontroll között is kapcsolat tapasztalható: minél erősebb a társakhoz kötődés, annál kisebb a szülői kötődés, de ez kevésbé igaz a magyar diákokra, hiszen esetükben azok szülői kontrollja is meglehetősen magas, akiknek állandó baráti társaságuk van.